

УДК 159.923.31

Тіло як мішень жіночої нарцисичної активності

Макаренко А. О.

В статті здійснено теоретичний огляд проблеми феномену «нарцисизм», як симптому сучасної культурно-історичної епохи («неонарцисизм»), що визначає життєві переваги сучасних жінок, одним з засобів реалізації яких є інвестиції у власне тіло, яке стає мішенню нарцисичної активності. Відслідковано, що проблематика власної цінності перетинає кордони суто клінічної проблематики та міцно займає ведучу позицію на авансцені сучасного культурно-історичного періоду, в якому жіноче тіло, як конкретна маніфестація Self, стає атестацією успіху та інструментом досягнення останнього. Психологічне тіло заміняє тіло об'єктивне і стає кінцевою метою нарцисизму, яка полягає в тому, щоб примусити тіло існувати заради самого себе, стимулювати його авторефлексивність і перемагати принижене положення.

Ключові слова: нарцисизм, неонарцисизм, тіло, нарцисична активність.

В статье осуществлен теоретический обзор проблемы феномена «нарцисизм», как симптома современной культурно-исторической эпохи («неонарцисизм»), который определяет жизненные предпочтения современных женщин, одним из способов реализации которых являются инвестиции в собственное тело, которое становится мишенью нарцисической активности. Отслежено, что проблематика собственной ценности пересекает границы чисто клинической проблематики и прочно занимает ведущую позицию на авансцене современного культурно-исторического периода, в котором женское тело, как конкретная манифестация Self, становится аттестацией успеха и инструментом достижения последнего. Психологическое тело заменяет тело объективное и становится конечной целью нарцисизма, которая заключается в том, чтобы заставить тело существовать ради самого себя, стимулировать его авторефлексивность и побеждать униженное положение.

Ключевые слова: нарцисизм, неонарцисизм, тело, нарцисическая активность.

The article presents the theoretical overview of the problem of the phenomenon of «narcissism» as a symptom of modern cultural-historical era («neonarcissism»), which determines the life of modern women's preferences one way to implement them are investing in your own body, which becomes the target of a narcissistic activity. Traced, that the issue of self-worth crosses the boundaries of a purely clinical perspective and firmly holds the leading position at the forefront of contemporary culture and historical period in which the female body as a concrete manifestation of the Self, becomes attestatiey success and tool for achieving the latter. Psychological body replaces the body of an objective and is the ultimate goal of narcissism, which is to force the body to exist for its own sake, to promote its self-reflexive and win humiliating situation.

Key words: narcissism, neonarcissizm, body, narcissistic activity.

Нарощування нарцисичної експансії в сучасному цивілізаційному просторі аффірмовано Г. Валь «Ерою нарцисизму» [4], Ж. Ліповецькі «Ерою пустки та часом нарциса» [11]. К. Леш [19] оголошує сучасну культуру нарцисичною за своєю сутністю та проявами. Імідж, відмічає Н. Мак-Вільямс [13], замінює сутність, і те, що Юнг називав персоною, стає більш живим та надійним, ніж дійсна особистість. Ю. Крістева так описує проблему нарцисичної трансформації: «Сучасна людина втрачає свою душу, але не знає про це, адже психічний апарат є тим, що реєструє репрезентації та їх значущі цінності для суб'єкта. На жаль, ця темна кімната потребує ремонту» [9].

Культ тілесної довершеності в потужній детермінанті нарцисичності міцно займає одну з ведучих позицій засобу її реалізації. В традиційній неокласичній модерністській та постмодерністській філософії розвинута ідея щодо культурно обумовленого якісного змінення всіх соціальних інститутів, практичне втілення якої пов'язане з розвитком у людини особливої здатності – здатності перманентного самовдосконалення (Homo perfectus), що передбачає готовність до освоєння нових видів діяльності, які спрямовані на зміну зовнішнього світу та самого себе. В цьому зв'язку вихідним матеріалом для визначення «бодіцентризму» в сучасній культурі стають ідеї «неонарцисизму» (Ж. Ліповецькі, К. Леш, Х. Кохут), в фокусі якого опиняється декретування модного тіла (Р. Барт). Тіло стає об'єктом перфекційно-нарцисичних маніпуляцій та поступово втрачає онтологічний статус.

Гіпертрофована турбота про зовнішній вигляд, канони сучасної краси, входять в глибоке протиріччя з природною обумовленістю жінки, яка втрачає «діонісійський початок» (Камілла Полья). За аналогією з гіперреальністю (Ж. Бодрійяр) можна вести мову про гіпертілесність та її контрафакційні форми, що названі Ж. Бодрійяром «симулякрами», тобто «копіями оригіналу, якого ніколи не існувало». М. Мак-Клюен позначив однією з рис інформаційної ери культурну травму, викликану «самоампутацією» людських функцій [14]. Стремління конвертувати своє тіло стає нарцисичним переслідуванням, а ринок пристижних тілесних практик, що дозволяє моделювати та трансформувати власне тіло, соціально схвальним і прийнятим культурою нарцисизму. Відбувається конвергенція тіла з успіхом, задоволеністю собою та щастям. Зникає інтимна тональність в сексуальній репрезентації, тіло стає інструментом і атестацією соціального успіху. Відбувається редукція мотиваційної сфери, флуктація, або тотальний безлад ціннісних орієнтацій, що відображає одну з характеристик нарциса – конформізм, який обумовлює споживання широкого кола пропонованих інноваційних послуг, що являють загрозу особистісному функціонуванню та становлять загрозу здоровій жіночій ідентичності. Видається, що нарцисична активність стосовно власного тіла є однією з форм відчуження, результатом котрих є фальсифіковане Я. Залежність від узаконених культурою та соціумом стандартів сприйняття тілесності та переймання через реальну або вдавану невідповідність їм перетворює образ тілесного

«Я» в осередок індивідуального свавілля [16]. Образ тілесного «Я» людей, що знаходяться під впливом сильної залежності від інтрапсихічних станів задоволення/незадоволення, а також вимог та думок свого оточення, особливо схильний до патологічних коливань.

В літературі [2, с.320] представлені образи тіла при основних типах організації особистості: розчленоване, спустошене та всемогутнє тіло психотика; мозаїчне тіло при пограничних станах; роздягнене та розвантажене тіло при деперсоналізації; автономне сектор-тіло при психосоматичних розладах; експресивне тіло, тіло фантазм при істерії; та тіло-фалос при нарцисичній організації.

Оновлене тіло являє собою зміну станів самотності та турбот, котрими віднині оточено жіноче тіло, яке стає справжнім об'єктом поклоніння. Властиве нарцисам обоження власного тіла, що щоденно проявляється в переживаннях, пов'язаних з віком та появою зморшок, турботі про здоров'я, фігуру, гігієну та догляді за собою (масаж, сауна, спорт, дотримання режиму), відвідування солярія, що стало культовим [11, с.94]. К. Леш [19] відслідковує складові елементи неонарцисизму в існуючому страхі перед старістю, байдужості до майбутніх поколінь, що посилює страх смерті. Опинившись в персоналізованих системах, пише Ж. Ліповецькі, віднині доводиться терпіти та підтримувати себе у відповідній формі, посилювати надійність тіла, вигравати час та суперничати з ним.

Р. Барт [1] означив три засоби здійснення ідеального тіла. Перший з них – тіло манекенниці, фотомоделі, яке в структурному плані представляє собою парадокс: з одного боку, тіло має абстрактно-інституціональну цінність, а з іншого – воно індивідуальне. До інших засобів віднесено: щорічне декретування того, які тіла модні, а які ні; рішення про устрій одягу, щоб воно трансформувало реальне тіло, надаючи йому значення ідеального тіла: видовжуючи, потовщуючи, зменшуючи, збільшуючи і т.д. Сучасна мода, на думку Ж. Ліповецькі [10], в галузі одягу стає менш настійною, а критерії краси тіла заявляють про себе сильніше. Естетичні методи спрямовані вже не стільки на те, щоби створювати оманливу ілюзію краси, скільки на те, щоби зберегти тіло молодим і струнким; їх кінцева мета не в штучному прикрашенні виду шкіри, а в її омолодженні, приданні пружності і свіжості. З одного боку, жіноче тіло в значній мірі скинуло з себе тягар утисків в області статевих відносин, продовження роду або манери одягатися; проте, з іншого, воно потрапило віднині в кабалу естетичних вимог, куди більш владних, ніж будь коли, та на додаток, які породжують небувало сильний стан тривоги. Отже, змінення тілесного образу стає мішенню жіночої нарцисичної активності та відбиває кризу жіночої ідентичності. Ж. Бодрийяр так пояснює парадокс нашого часу: відбувається одночасно «емансипація» жінок і потужний сполох моди. Річ у тому, на думку філософа, що мода має справу не з жінками, а з жіночністю; сучасна жінка заживо відторгнена від себе та власного тіла під знаком краси та принципа задоволення. Ідеальне тіло – це тіло манекенниці, що являє модель фалічної інструментовки тіла; жінка оточує складними маніпуляціями своє тіло, і ця інтенсивна, бездоганна нарцисична дисципліна перетворює його в парадигму спокуси. Жінкам не властивий фетишизм, через те, що вони постійно здійснюють роботу фетишизації над самими собою, перетворюючись на ляльок [2]. Манекенниця, пише Ж. Ліповецькі [10], не відтворює образ зловісної красуні: вона створює позбавлений пристрасті та повністю штучний сімулякр рокової жінки, модний тип краси, зачаровану жіночність, що зводиться до її зовнішнього вигляду. Вампірична краса поступилася місцем торжеству естетичних і лише естетичних якостей жіночої статі, торжеству звабливості, нарцисичному задоволенню бути прекрасною, давати собі в цьому звіт та всім надавати можливість це побачити. Культура нарцисизму примушує жінок до самооцінки та постійної рефлексивної активності щодо власного тіла. Тому Ж. Ліповецькі вводить поняття психологічного тіла, що заміняє тіло об'єктивне і стає кінцевою метою нарцисизму та полягає в тому, щоби примусити тіло існувати заради самого себе, стимулювати його авторефлексивність, перемогти принижене положення.

З. Фройд [17] розглядав нарцисизм не тільки, як розлад характеру, але й як культурний припис. З 1914 року він тримається думки, що в якості вихідного стану слід розглядати первинний нарцисизм, в якому, згідно з моделлю амеби, утворюється об'єктний катексис, який перетворюється згодом у вторинний нарцисизм – на самого індивіда.

При вторинному нарцисизмі тіло інвестується як дещо відмінне, як Я-дзеркало. Схема нарцисизму Ж. Бодрийяра розвивається від первинної стадії, на котрій суб'єкт і об'єкт нарцисичної любові не розрізняються, до вторинної, де відбувається інтеграція суб'єкта шляхом самопізнання, неможливого без іншого. «Синтетичний» нарцисизм – це третинний нарцисизм в схемі французького філософа; на цій стадії нарцисизм стає загальнообов'язковим і виступає в якості засобу репресії тіла. Саме репресивність стосовно тіла видається за його «розкріпачення», сутність котрого міститься не в визволенні тілесного від зовнішніх заборон, а в інтеріоризації їх через необхідність «турботи про себе». Отже, логіка «розкріпачення» тілесності веде до стану «синтетичного» нарцисизму, в якому деконструйоване тіло перетворюється в однорідну знакову систему, повністю розчинену в символічному обміні [2].

Визначення нового нарцисизму, або неонарцисизму Ж. Ліповецькі [11, с.88] дає наступне: «Неонарцисизму недостатньо нейтралізувати соціальний світ, звільняючи соціальні інститути їх емоційних вкладів; цього разу забезпечується саме «Я», яке втрачає ідентичність, при цьому, як це не парадоксально, завдяки його зверхзбагаченню... Наше «Я» втрачає орієнтири та власну цілісність, завдяки надлишку уваги: «Я» стає розпливчатим».

За думкою А. Лоуена [12] ми живемо в нарцисичній культурі, в якій тіло розглядається як об'єкт, а основна характеристика нарциса міститься в тому, що людина втрачає можливість відчувати та не мотивується почуттями. В процесі будівництва та підтримки власного образу справжність неодмінно іде, втрачається можливість відчувати, адже для цього потрібно бути собою, а не образом. Нарцисизм

є найбільш розповсюдженою патологією психіки сучасної людини. Нарцисична особистість живе, приховуючись за фасадом, ціль котрого з одного боку — отримати схвалення і захоплення, а з іншої — компенсація та відкидання внутрішнього почуття неповноцінності, відчаю і печалі. Типовий прояв нарцисичної культури міститься у зримому образі, який більш важливий, ніж реальна дійсність.

Особливості самовідчуттів та уявлень у нарцисично організованих особистостях полягають у відчуттях порожнечі, фальші, заздрості, сорому або в полярних переживаннях — самодостатності, пихатості, зверхності [7,8,13]. В компенсаторній фазі нарцисичний характер примушує особистість проявляти такі вчинки, погляди, почуття, що оберігають її від негативних емоцій. Як відмічає С. М. Джонсон [6] гордість, ейфорія або політ, які можна спостерігати у нарцисичної особистості в її позитивному відчутті self, частіше за все мають суто інтелектуальний характер та нічим не обумовлені; в дійсності вони не становлять собою зв'язаної кінестетичного переживання в тілі, або ж хоча б справжнього задоволення від успіху. Репрезентація self виявляється більш візуальною та когнітивною, ніж кінестетичною. Стає важливим краще виглядати та краще думати про себе, ніж краще себе відчувати. Приємні почуття з'являються вторинно та штучно, якщо оточення схвалить створений образ.

Створення іміджу тілесної грандіозності потребує значної затрати енергетичних ресурсів. Створений образ тілесної довершеності вимагає постійних інвестицій; імідж в свою чергу створює певний стиль життя — світ рольової поведінки, в якому домінує персону. Лібідіо при нарцисизмі втрачає зв'язок з тілесністю та інвестується в Его. Трансформація енергії лібідіо в енергію Его активізує включення в різноманітні активності по посиленню власного іміджу [6,7].

Як вказують Ц. П. Кореленко та Н. В.Дмитрієва [6], в випадках виникаючої у дівчат-підлітків відмови від їжі важливо своєчасно діагностувати в їх особистісному профілі нарцисичний компонент. Адекватна реакція сильної особистості на об'єктивні фізичні недоліки, скоріше є жалем, ніж соромом, або почуттям провини. Сильна особистість здатна прийняти та повністю усунути реалістичну негативну самооцінку, в той час як нарцисична активність стосовно власного тіла поєднана з фантазією про те, що модифікація тілесного аспекту дозволяє врятувати інші компоненти особистості.

Отже, підбиваючи підсумки здійсненого огляду літературних джерел, в якості висновку можна констатувати, що феномен нарцисизму перетинає кордони суто клінічної проблематики та міцно займає ведучу позицію на авансцені сучасного культурно-історичного періоду. Неонарцисизм як соціокультурний феномен сучасності, існуючий в різних проявах психологічної реальності і репрезентований через багатоманітні практики та представлений приматом філософського та культурологічного дискурсу, потребує його вивчення в психологічному просторі з опорою на класичні парадигми нарцисизму, а також створення нового методологічного каркасу і нових метафор для дискурсивних моделей неонарцисизму в психології і психотерапії. Однією з нарцисичних преференцій стає жіноче тіло, що набуває девіталізованих ознак; жертвування об'єктивними цінностями породжує спустошене, дисфункціональне тіло, «тіло-фалос». Енергійна нарцисична активність стосовно власного тіла є виразом жіночого самоздійснення, що в крайній межі є дезадаптивною конфігурацією, хронічною та перманентно діючою в інтенсивному режимі діяльності в процесі розростання патогенної нарцисичної структури; спорадичний характер активності вочевидь є нарцисичними флуктаціями. Практики, що охоплюють сферу тілесного вдосконалення, насправді спрямовані не на саморозвиток, навпроти, актуально вести мову про ірраціональний потяг до позбавлення від Я. Таким чином, практики тілесного самовдосконалення є одними з багатьох модифікацій відчуження — різноманітних форм хибного життєвого сценарію, фальсифікованого, «несправжнього» Я. Дисфункціональна цінність тілесної досконалості та фасадного благополуччя дозволяє з високою долею вірогідності припускати, що нарцисизм, який є виразною рисою сучасності, може існувати не лише в розумінні нарцисичної структури особистості, але й бути присутнім в структурі різних особистісних типів, що надає їм якісну своєрідність проблематики власної цінності. Нарцисична активність стосовно власного тіла демонструє нехтування природних обмежень та упевненість у всевладді інноваційних технологій. Нарцисична домінанта по вдосконаленню тіла перекриває і трансформує інші жіночі цінності, як наслідок виникає ризик потрапляння в пастку ілюзії всемогутності і ідеальності, що в результаті фрустрації загрожує депресивними станами, відразою, посиленням почуття сорому і провини та патогенним стилем життя. Отже жінка, що знаходиться у полоні залежності від потреб публічного «Я», втрачає надане унікальне, живе, аутентичне, але не досконале тіло, орієнтуючись на загальноприйняті стандарти тіла, поступово атрофуються функції жіночого тіла, виникає зубожіння чуттєво-емоційної сфери. Подальшого теоретико-методологічного вивчення і експлікації потребує категорія нарцисична активність, яка вочевидь може бути описана на рівні поведінкових стратегій особистості (зовнішня активність), які відображають регуляцію уявлень про себе, що здійснюється на рівні компенсаторних та захисних механізмів (внутрішня активність), останні в свою чергу представляють континуум здорової, дефіцитарної та патогенної нарцисичної активності, зокрема, і у сфері тілесного самовдосконалення.

Виходячи з методологічних положень стосовно того, що теорія добре обґрунтована, якщо є динамічне співвідношення теорії з експериментальними даними, перспективою подальшого розробок є проведення експериментального дослідження взаємообумовленості нарцисичних проявів особистості та диференціації нарцисичної активності стосовно власного тіла, що є дезадаптивною формою і веде до особистісних деформацій та нарцисичної активності, що є адаптивним стилем виразу у сучасному суспільстві.

Список використаних джерел

1. Барт. Р. Система моды. Статьи по семиотике культуры / Р. Барт – М.: Издательство им. Сабашниковых, 2003. – 512с.
2. Берже Ж. Психоаналитическая патопсихология: теория и клиника / Ж. Берже.- М.: МГУ им. М.В.Ломоносова, 2001. – 400с.
3. Бодрийяр Ж. Символический обмен и смерть / Ж. Бодрийяр – М.: «Добросвет», 2000 — 387с.
4. Валь Г. Теория нарциссизма / В.Гельберт // Ключевые понятия психоанализа . – СПб: Б&К, 2001. – С.85-93.
5. Гидденс Э. Трансформация интимности: сексуальность, любовь и эротизм в современных обществах / Э. Гидденс – СПб.: Питер, 2004. – с.
6. Джонсон С. М. Психотерапия характера / Стивен М. Джонсон. – М: Центр психологической культуры, 2001. – С.80–101.
7. Короленко Ц.П. Личностные расстройства / Ц.П. Короленко, Н.В.Дмитриева. – СПб: Питер, 2010. – 400с.
8. Кохут Х. Анализ самости: Систематический подход к лечению нарциссических нарушений личности / Х. Кохут. – М: «Когито-Центр», 2003. – 368 с.
9. Кристева Ю. Новые болезни души: душа и мысленное представление / Ю.Кристева // Французская психоаналитическая школа. – СПб., 2005. – С.149.
10. Липовецки Ж. Третья женщина. Незыблемость и потрясение основ женственности / Ж.Липовецки.- СПб: Алтея, 2003.–512с.
11. Липовецки Ж. Эра пустоты. Эссе о современном индивидуализме / Ж.Липовецки – СПб.: Издательство «Владимир Даль», 2001. –331 с.
12. Лоуен А. Радость / А. Лоуен – Мн.: ООО «Попурри», 2009 – 496с.
13. Мак-Вильямс Н. Психоаналитическая диагностика: Понимание структуры личности в клиническом процессе / Н. Мак-Вильямс. – М.: Независимая фирма «Класс», 2001. – 480 с.
14. Мак-Клюен М. Понимание Медиа: Внешнее расширение человека / М. Мак-Клюен – М.: Жуковский: «КАНОН-пресс-Ц», «Кучково поле», 2003. – 464с.
15. Палья К. Личины сексуальности / К. Палья Екатеринбург: У-Фактория; Изд-во Урал. ун-та, 2006.– С. 624-643
16. Соколова Е.Т. Нарциссизм как клинический и социокультурный феномен / Е. Т. Соколова // Вопросы психологии.– 2009. – №1. – С.11-29.
17. Фрейд З. О нарциссизме / З. Фрейд // О сновидениях .– Х.: Фолио, 2005. – С. 249-273.
18. Холмогорова А. Б. Нарциссизм, перфекционизм и депрессия / А. Б. Холмогорова, Н. Г. Гараян // Консультативная психология и психотерапия. – 2004. – №1. – С. 18-35
19. Lasch C. The culture of narcissism / C. Lasch. – New York: Norton, 1978. - p. 4-19.